

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 28 Volume: 6 Issue: 28

Güz 2013 Fall 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN PROSOSYAL DAVRANIŞ EĞİLİMLERİ ÜZERİNE NİCEL BİR İNCELEME

*A QUANTITATIVE ANALYZE ON İMAM HATİP HIGH SCHOOL STUDENT'S PROSOCIAL
BEHAVIOR TENDENCY*

Abdulkadir ÇEKİN*

Öz

Bu araştırmanın amacı, imam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimlerini analiz etmektedir. Çalışma, 2012-2013 öğretim yılında Kastamonu İmam Hatip Lisesinde, 178 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Genel tarama modelinde yürütülen araştırmada, veri toplama aracı olarak "Yardım Yönelim Ölçeği" kullanılmıştır. Ayten (2009) tarafından geliştirilen ve 7 maddeden oluşan ölçeğin güvenirlik değeri 0.55'tir. Yapılan çalışma sonunda; cinsiyet, hafızlık, babanın eğitim durumu, ailenin ortalama geliri ve kardeş sayısı değişkenlerinin araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı farklılaşmalar oluşturduğu; buna karşın doğum yeri, öğrencilerin memleketlerinin bulunduğu coğrafi bölge, öğrencinin yaşamında en fazla zaman geçirdiği yer, annenin eğitim durumu ve babanın mesleği değişkenlerinin ise söz konusu düzey üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Prososyal Davranış, Din Öğretimi, İmam Hatip Lisesi, Öğrenci, Nicel Araştırma.

Abstract

The purpose of this study is to analyze the prosocial behaviors tendency of imam hatip high school students. This study was performed on 178 students in Kastamonu İmam Hatip High School. General scanning method was used in this research; the data has been obtained by conducting lykert-type scale questionnaires including 7 items. Measurement tool used is called "The Help Orientation Scale" developed by Ayten (2009). The value of the overall reliability of measurement instrument is .55. As a result of this study, it was found that, the level of prosocial behaviors tendency of students don't show a significant differentiation with regard to distribution of birth place, mother's educational level, father's profession, geographic region, location spent more times, whereas it has shown a significant differentiation with regard to gender, being hafiz, father's educational level, monthly average income, number of brother.

Keywords: Prosocial Behaviors, Religious Education, İmam Hatip High School, Students, Quantitative Research.

Giriş

İnsan tek başına doğmuş olmasına karşın tek başına yaşayamayan bir varlıktır. İnsanın biyolojik bir varlıktan, sosyal bir birey haline dönüşmesi birçok etkene bağlı olarak değişmektedir. İçinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların sürekli etkisi altında

*Yrd. Doç. Dr.; Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, acekin@kastamonu.edu.tr

insan, bu etkenlerin karmaşık etkileşimi sonucunda bir birey olarak varlığını ortaya koyar ve geliştirir.

Bireyin gelişiminin önemli boyutlarından birisini sosyal yönü oluşturmaktadır. Çocuk, fiziksel açıdan gelişimini tamamlamış, bilişsel ve akademik becerilerde istendik düzeye erişmiş, dil gelişimi açısından ne kadar donanmış olursa olsun, sosyal ilişkilerini yürütmekte güçlük yaşıyorsa, sosyal gelişimi açısından sorun yaşıyor demektir.

Prososyal davranışlar, bireyin sosyalleşme sürecinin temelini oluşturan etkenler içerisinde yer almaktadır. Prososyal davranış çalışmalarının, daha çok çocuk ve ergenlik dönemlerindeki kişiler üzerinde yapıldığı ve ilgili çalışmalarda çoğunlukla prososyal davranış üzerinde cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, saldırganlık, anti sosyal davranış, empati gibi değişkenlerin rolünün incelendiği gözlenmektedir (Yıldız vd., 2012).

Eisenberg ve Mussen (1989: 32)'e göre prososyal davranış, bir başka kişi veya gruba yardım etmek için niyetli olarak yapılan gönüllü faaliyetler olarak tanımlanabilir. Carlo ve diğerlerine (2003: 108) göre ise, "başka bir insanın ya da grubun yararına olabilecek, kişinin baskı altında olmadan ve kendi isteğiyle sergilediği davranışlar" olarak tanımlanmıştır. Prososyal davranışlar, ahlaki gelişimin olumlu yönü olarak ve antisosyal davranışların zıddı olan davranışlar olarak da tanımlanmaktadır (Uzmen, 2001: 195). Yardım etme, paylaşma, teselli etme, işbirliği yapma gibi davranışları kapsayan prososyal davranışlar, aynı zamanda "özgeci davranışlar" olarak da adlandırılmaktadır. Olumlu sosyal veya özgeci kişiliğin ahlaki nedenleri, empatik ilgiyi, diğerlerinin bakış açısını görme yeteneğini ve kabul edilebilirliği içerdikleri söylenebilir (Sprecher ve Fehr, 2005: 629-651).

Prososyal davranış, herhangi bir biçimde ödüllendirilme beklentisi olmaksızın bir başkasına yardım etme davranışdır. Diğer bir deyişle, size bir çıkar sağlayabileceği düşüncesi ile bağışta bulunursanız, ya da birilerini etkilemek, gösterişte bulunmak için para yardımı yaparsanız, bu gerçek anlamda bir prososyal davranış örneği değildir. Prososyal davranış, başkalarına yardım eden ya da yardımı amaçlayan her türlü davranışı içeren daha geniş bir davranışlar setidir (Freedman vd., 1976: 261). Wilson (1975: 21), insanlarda prososyal davranışın genetik olarak belirlendiğini ileri sürmüştür. Buna göre böylesi davranışlar insan doğasının bir parçasıdır, yaşamımızı sürdürmemizde büyük rol oynarlar ve öğrenilmek zorunda değildirler.

Prososyal davranış sergileyen bireylerin niyetlerinden emin olmak oldukça güçtür ve hatta bu davranışları gösterme, bireylerin kendine de bir miktar maddi (Örn. para ya da eşya) veya manevi (Örn. kişisel doyum, sosyal onay) fayda da sağlayabilir (Kumru vd., 2004: 110).

Prososyal davranışın temelinde, özgecilik ve yardım etme, örgütsel vatandaşlık davranışı, hayırseverlik, gönüllülük ve işbirliği olduğu söylenebilir. İnsanı egoist veya başkaları yönelimli davranışa motive eden şeyler nelerdir? Örneğin sokak ortasında bir cüzdanın bulunması gibi sosyal durumlarda insanın iki seçeneği vardır: Kendi çıkarına davranarak cüzdanı almak veya diğer insanların çıkarına davranarak cüzdanı kanuni sahibine teslim etmek. Sosyal bilimlerde bu birinci davranış türü egoist, ikincisi ise prososyal davranış olarak ifade edilir. Farklı disiplinlerde olduğu gibi sosyal psikoloji alanında da aynı veya benzer davranışları tanımlayan farklı terimler olabilmektedir. Bunlardan biri olan özgecilik, herhangi bir ödül tarafından dengeleştirilmeyen maliyetleri içeren, diğerlerine yardım davranışı olarak ifade edilebilir. İşbirliği ise iki veya daha fazla bireyin aynı amaca varmak için birbirlerine yardım etmesi durumunda olur (Twenge vd., 2007).

Prososyal Eğilimler Ölçeği'nin revize edilmiş versiyonunda (Prosocial Tendencies Measure), prososyal davranışların altı boyutunu, "Kamusal, Gizli, Acil, Duygusal, İtaatkâr ve Özgecilik" oluşturmaktadır. *Kamusal prososyal davranışlar*; diğer insanların gözü önünde yapılan başkalarına faydalı olacak istekli davranışlardır. Örneğin, "insanlar beni izliyorken diğerlerine en iyi yardımı yapabilirim". *Gizli prososyal davranışlar*; diğer insanların bilgisi olmaksızın başkalarına yardım etme eğilimi olarak tanımlanabilir. Örneğin, "diğerlerinin bilgisi olmaksızın onlara yardım etmenin en iyi davranış olduğumu düşünürüm". *Acil prososyal davranışlar*; acil ve

kriz durumları altında diğerlerine yardım etmeyi vurgulamaktadır. Örneğin, "gerçekten kriz veya ihtiyaç içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyim". *Duygusal prososyal davranışlar*; duygusallığı anımsatan durumlar altında yapılan diğerlerine faydalı olacak istekli davranışlardır. Örneğin, "durumun oldukça duygusal olduğu zamanlarda diğerlerine en iyi yardımı ederim". *İtaatkâr prososyal davranışlar*; kendisinden istenildiği zaman diğerlerine yardım etmeyi vurgulamaktadır. Örneğin, "insanlar kendilerine yardım etmemi istediklerinde hiç tereddüt etmem". *Özgecilik*; kendisine direkt ve açık bir ödülün biraz veya hiç algılanmadığı zaman diğerlerine yardım etmeyi ifade etmektedir. Örneğin, "yardım etme davranışından herhangi bir şey alacağımı düşünmesem bile sık sık yardım ederim" (Carlo vd., 2003: 113).

Amaç

Bu araştırmanın amacı; imam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimlerini analiz etmektedir. Bu genel amaç doğrultusunda çalışmada; "İmam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimleri; cinsiyet, hafızlık, doğum yeri, memleketin bulunduğu coğrafi bölge, yaşamında en fazla zaman geçirdiği yer, anne ve babanın öğrenim durumu, babanın mesleği, aylık ortalama gelir ve kardeş sayısı değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Bu modelde çok sayıda elemandan oluşan evrenden seçilen belirli bir örneklemden veriler elde etmek suretiyle evren hakkında genel bir yargıya varmak amaçlanmaktadır. Bu yöntemle yapılan çalışmalarda ilişkiler, inanışlar, görüşler, davranışlar ve eğilimler üzerinde durulurken, mevcut durum olduğu gibi ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2012).

Örneklem

Araştırma, 2012-2013 öğretim yılında Kastamonu İmam Hatip Lisesinden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle (Ural ve Kılıç, 2005) seçilmiş 178 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemine ait kişisel bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Kişisel Özellikleri

Değişkenler	Alt Değişkenler	N	%
Yaş	Erkek	76	42,7
	Kız	102	57,3
	Toplam	178	100,0
Hafızlık Durumu	Evet	6	3,4
	Hayır	172	96,6
	Toplam	178	100,0
Doğum Yeri	Köy	28	15,7
	İlçe	16	9,0
	Şehir	122	68,5
	Büyükşehir	12	6,7
	Toplam	178	100,0
Memleketinizin bulunduğu coğrafi bölge	Marmara Bölgesi	4	2,2
	Akdeniz Bölgesi	2	1,1
	İç Anadolu Bölgesi	8	4,5
	Karadeniz Bölgesi	164	92,1
	Toplam	178	100,0
Yaşamınızın en uzun dönemini nerede geçirdiniz	Köyde	84	47,2
	İlçede	2	1,1
	Şehirde	82	46,1
	Büyükşehirde	10	5,6
	Toplam	178	100,0
Annenizin öğrenim durumu	Okur-yazar değil	20	11,2
	Okur-yazar	6	3,4
	İlkokul mezunu	134	75,3
	Ortaokul veya lise mezunu	14	7,9
	Yüksekokul veya fakülte mezunu	4	2,2

	Toplam	178	100,0
Babanızın öğrenim durumu	Okur-yazar	4	2,2
	İlkokul mezunu	96	53,9
	Ortaokul veya lise mezunu	54	30,3
	Yüksekokul veya fakülte mezunu	24	13,5
	Toplam	178	100,0
Babanızın mesleği	İşçi	40	22,5
	Memur	48	27,0
	Esnaf	14	7,9
	Serbest	30	16,9
	Çiftçi	42	23,6
	Emekli	4	2,2
	Toplam	178	100,0
Ailenizin aylık ortalama geliri	0-1000 TL	64	36,0
	1001-2000 TL	72	40,4
	2001-3000 TL	38	21,3
	3001-4000 TL	4	2,2
	Toplam	178	100,0
Kardeş Sayısı	1	8	4,5
	2	74	41,6
	3	60	33,7
	4	26	14,6
	5 ve üzeri	10	5,6
	Toplam	178	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin %42,7’si erkek, %57,3’ü kız ve %3,4’ü hafızdır. Öğrencilerin çoğunluğu (%68,5) şehir merkezi doğumlu ve yine çoğunluğu (%92,1) Karadeniz bölgesinde bir ilde doğmuştur. Öğrencilerin %47,2’si, yaşamının en uzun dönemini köyde geçirmiş, %75,3’ünün annesi, %53,9’unun babası ilkokul mezunudur. 48 öğrencinin babası memur, 42’sinin çiftçi ve 40’ının da işçidir. Öğrencilerin %40,4’ünün ailesinin aylık ortalama geliri 1001-2000 TL arasında ve çoğunluğu (%41,6) 2 kardeştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Ayten (2009) tarafından geliştirilen "Yardım Yönelim Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, bulunan bir cüzdanı sahibine verme (basit yardım), insanlarla işbirliğine katılma (dayanışma), mesai arkadaşının taşınmasına yardım etme (arkadaşa yardım), komşuyu arabayla markete götürme (komşuya yardım), hayır kurumuna yardım, bekleme salonunda yanında başkaları da varken yardım isteyen birine yardım etme (belirsiz durumda yardım), adres soran bir yabancıya yardım etme (yabancıya yardım) gibi yedi farklı yardım etme sorusundan oluşmaktadır. Soruların her birinde, yardım motivasyonunu tespit amacıyla belirlenen dört farklı seçenek yer almaktadır. Bunlar, karşılıksız/koşulsuz (diğergam yardım), karşılıklı/koşullu (bencil) yardım, yardımdan kaçma ve yardımı red seçenekleridir. Seçeneklere, yüksekte düşüğe doğru 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlar verilmiştir. Ölçeğin, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri ,72; Bartlett’s Test of Sphericity değeri ($\chi^2=348,87$; $p=0,000$) ve cronbach alpha değeri de ,55 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin çözümlenmesinde SPSS 16.0 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) paket programından yararlanılmıştır. Verilerin, iki kategorili değişkenler açısından karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem t-testi, ikiden fazla kategorili değişkenler açısından karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yapılan analizlerde farklılaşma olduğu sonucu tespit edilmişse, bu farklılığın kaynağını belirlemek için "Tukey post hoc çoklu karşılaştırma testi" yapılmıştır. Araştırmada gerçekleştirilen analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

1. Betimsel Bulgular

Tablo 2: Sosyosyal Davranış Eğilimi Düzeyi Betimsel Sonuçları

Sosyosyal Davranış Eğilim Düzeyi	N	Minimum	Maksimum	X	Ss
	178	2,00	4,00	3,65	,431

Tablo 2'deki bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi puanları 2,00 ile 4,00 aralığında değişmektedir. Öğrencilerin sahip olduğu sosyosyal davranış eğilimi düzeyi 3,65 ve standart sapma değeri de ,431 olarak belirlenmiştir.

2. Bağımsız Değişkenlerin Anlamlı Farklılaşmalarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın bağımsız değişkenlerinin anlamlı farklılaşma durumları ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Öğrencilerin sahip olduğu sosyosyal davranış eğilim düzeyi ile cinsiyet ve hafızlık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek için t-testi; doğum yeri, memleketin bulunduğu coğrafi bölge, yaşamında en fazla zaman geçirdiği yer, anne ve babanın öğrenim durumu, babanın mesleği, aylık ortalama gelir ve kardeş sayısı değişkenlerine göre sosyosyal davranış eğilim düzeyinin anlamlı farklılık gösterme durumunu belirlemek amacıyla da varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve elde edilen veriler aşağıdaki tablolarda sırasıyla gösterilmiştir.

Tablo 3: Sosyosyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşması t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N		X		Ss		Sd	T	P
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız			
	76	102	3,53	3,73	,576	,245	176	3,267	,001

Araştırmada cinsiyet değişkeni, öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmuştur ($p < .05$). Kız öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi düzeyi ($X=3,73$), erkek öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi düzeyinden ($X=3,53$) yüksektir ve bu farklılaşma istatistiksel olarak da anlamlıdır. Buna göre imam-hatip lisesinde okuyan kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde sosyosyal davranış eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Sosyosyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Hafızlık Değişkenine Göre Farklılaşması t-Testi Sonuçları

Hafızlık	N		X		Ss		Sd	T	P
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır			
	6	172	3,90	3,64	,74	,435	176	4,993	,000

Araştırmada hafızlık değişkeni, öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmuştur ($p < .05$). Hafız öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi düzeyi ($X=3,90$), hafız olmayan öğrencilerin sosyosyal davranış eğilimi düzeyinden ($X=3,64$) yüksektir ve bu farklılaşma istatistiksel olarak da anlamlıdır. Buna göre imam-hatip lisesinde okuyan hafız öğrencilerin, hafız olmayan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde sosyosyal davranış eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Sosyosyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Doğum Yeri Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Doğum Yeri	N	X	Ss
1 Köy	28	3,61	,318
2 İlçe	16	3,80	,180
3 Şehir	122	3,64	,458
4 Büyükşehir	12	3,60	,581
Toplam	178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA		F= ,842	p= .472

Araştırmada doğum yeri değişkeni, öğrencilerin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılaşma oluşturmamıştır ($F=,842$; $p>.05$). Doğum yerine göre öğrencilerin prososyal davranış eğilimi puanlarında bazı farklılıklar var olmakla birlikte, bunlar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Tablo 6: Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Öğrencinin Memleketinin Bulunduğu Coğrafi Bölge Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Öğrencinin Memleketinin Bulunduğu Coğrafi Bölge	N	X	Ss
1 Marmara Bölgesi	4	3,93	,082
2 Akdeniz Bölgesi	2	3,29	,000
3 İç Anadolu Bölgesi	8	3,29	1,064
4 Karadeniz Bölgesi	164	3,66	,378
Toplam	178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA $F= 1,071$ $p= .529$			

Araştırmada öğrencilerin memleketlerinin bulunduğu coğrafi bölge değişkeni, örneklemin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark yaratmamıştır ($F=1,071$; $p>.05$). Öğrencilerin memleketlerinin bulunduğu coğrafi bölgeye göre prososyal davranış eğilimi puanlarında bazı farklılaşmalar var olmakla birlikte, bunlar anlamlı değildir.

Tablo 7: Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Yaşamında En Fazla Zaman Geçirdiği Yer Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Yaşamında En Fazla Zaman Geçirdiği Yer	N	X	Ss
1 Köyde	84	3,66	,405
2 İlçede	2	3,71	,000
3 Şehirde	82	3,63	,442
4 Büyükşehirde	10	3,57	,602
Toplam	178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA $F= ,180$ $p= .910$			

Araştırmada öğrencinin yaşamında en fazla zaman geçirdiği yer değişkeni, örneklemin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmamıştır ($F=,180$; $p>.05$). Öğrencilerin bu değişkenle ilgili prososyal davranış eğilimi puanlarında bazı farklılaşmalar var olmakla birlikte, bunlar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Tablo 8: Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Annenin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Annenin Eğitim Durumu	N	X	Ss
1 Okur-yazar değil	20	3,54	,720
2 Okur-yazar	6	3,57	,461
3 İlkokul mezunu	134	3,68	,359
4 Ortaokul veya lise mezunu	14	3,47	,524
5 Yüksekokul veya fakülte mezunu	4	3,57	,330
Toplam	178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA $F= 1,223$ $p= .303$			

Annenin eğitim durumu, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılaşma oluşturmamıştır ($F=1,223$; $p>.05$). Öğrencinin annesinin eğitim durumuna göre prososyal davranış eğilimi puanları değişmekle birlikte, bu farklar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Tablo 9: Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Babanın Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Babanın Eğitim Durumu	N	X	Ss
1 Okur-yazar	4	3,44	,330
2 İlkokul mezunu	96	3,57	,264
3 Ortaokul veya lise mezunu	54	3,67	,523
4 Yüksekokul veya fakülte mezunu	24	3,70	,665
Toplam	178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA $F= 4,273$ $p= .003$			
Post hoc (Tukey) analizine göre dördüncü ile birinci, ikinci ve üçüncü gruplar farklılaşmaktadır.			

Babanın eğitim durumu ise araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmuştur. Varyans analizi sonucuna göre değişken grupları, yüksek düzeyde anlamlı olarak birbirinden farklıdır ($F=4,273$; $p<.05$). Tukey testine göre öğrencinin babası okur-yazar olanlar ile ilkokul, ortaokul veya lise, yüksekokul veya fakülte mezunu olanlar birbirinden farklıdır. Buradan hareketle, imam hatip lisesi öğrencilerinin babalarının eğitim durumları ile prososyal davranış eğilimleri arasında bir ilişkinin var olduğu; öğrencilerin babalarının eğitim durumu arttıkça, prososyal davranış eğilimi düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir.

Tablo 10: Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Babanın Mesleği Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Babanın Mesleği		N	X	Ss
1	İşçi	40	3,64	,492
2	Memur	48	3,63	,545
3	Esnaf	14	3,47	,487
4	Serbest	30	3,64	,290
5	Çiftçi	42	3,71	,269
6	Emekli	4	3,93	,082
Toplam		178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA		F= 1,012	p= .412	

Babanın mesleği, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmamıştır ($F=1,012$; $p>.05$). Öğrencilerin babalarının mesleğine göre prososyal davranış eğilimi puanları değişmekle birlikte, bu farklar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Tablo 11. Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Aylık Ortalama Gelir		N	X	Ss
1	0-1000 TL	64	3,70	,287
2	1001-2000 TL	72	3,67	,405
3	2001-3000 TL	38	3,54	,573
4	3001-4000 TL	4	3,21	,907
Toplam		178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA		F= 3,610	p= .002	
Post hoc (Tukey) analizine göre birinci ile dördüncü gruplar farklılaşmaktadır.				

Ailenin aylık ortalama geliri, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmuştur ($F=4,273$; $p<.05$). Tukey testine göre öğrencinin ailesinin aylık ortalama geliri 0-1000 TL arasında olanlar ile 3001-4000 TL olanlar, anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Buradan hareketle, ailesinin aylık ortalama geliri 0-1000 TL arasında olan öğrencilerin ($X=3,70$), ailesinin aylık ortalama geliri 3001-4000 TL arasında olan öğrencilere ($X=3,21$) göre daha yüksek düzeyde prososyal davranış eğilimine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 12: Prososyal Davranış Eğilimi Düzeyinin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Farklılaşması ANOVA Testi Sonuçları

Kardeş Sayısı		N	X	Ss
1	1	8	3,55	,358
2	2	74	3,63	,466
3	3	60	3,71	,472
4	4	26	3,80	,222
5	5 ve üzeri	10	3,82	,074
Toplam		178	3,65	,431
Tek Yönlü ANOVA		F= 4,283	p= .000	
Post hoc (Tukey) analizine göre birinci ile ikinci, üçüncü ve dördüncü gruplar farklılaşmaktadır.				

Kardeş sayısı değişkeni, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılaşma yaratmıştır. Varyans analizi sonucuna göre değişken grupları, yüksek düzeyde anlamlı olarak birbirinden farklıdır ($F=4,283$; $p<.05$). Tukey testine göre bir kardeşi olan öğrenciler ile iki, üç, dört, beş ve üzerinde kardeşi olan öğrenciler, birbirinden

anlamli şekilde farklılaşmaktadır. Buradan hareketle, imam hatip lisesi öğrencilerinin kardeş sayıları arttıkça, prososyal davranış eğilimi düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir.

Tartışma

Sosyal psikoloji çalışmalarında, yardım etme davranışlarının tümünü kapsayan bir terim bulmakta zorlanılmasından sonra bu alanda çalışanlar, sıkça kullanılan anti sosyal davranışa zıt olan prososyal davranış kavramını geliştirmişlerdir (Bilgin, 1988). Prososyal davranış ise paylaşma, yardım etme, destekleme ve koruyup bakım verme gibi başkasının yararını amaçlayan gönüllü yardım davranış olarak tanımlamışlardır (Eisenberg ve Miller, 1987; Rushton, 1981). İmam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimlerini analiz etmeyi amaçlayan bu araştırma sonunda konu ile ilgili birtakım bulgulara ulaşılmıştır.

Öncelikle araştırma sonunda imam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimi düzeyinin 3,65 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran 1 ile 5 puan aralığında değerlendirildiğinde, yüksek sayılabilecek bir tutum düzeyini ifade etmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrenciler, ortalama değer üzerinde yüksek sayılabilecek bir düzeyde prososyal davranış eğilimine sahiptirler. Ancak, öğrencilerin sahip olduğu prososyal davranış eğilimi düzeyi çok yüksek bir değere de ulaşmamıştır. Bu düzeyin daha detaylı analiz edilebilmesi için araştırmada kullanılan ölçek boyutlarının incelenmesi gerekmektedir. Araştırma için tercih edilen “Yardım Yönelim Ölçeği”, bulunan bir cüzdanı sahibine verme (basit yardım), insanlarla işbirliğine katılma (dayanışma), mesai arkadaşının taşınmasına yardım etme (arkadaşa yardım), komşuyu arabayla markete götürme (komşuya yardım), hayır kurumuna yardım, bekleme salonunda yanında başkaları da varken yardım isteyen birine yardım etme (belirsiz durumda yardım) ve adres soran bir yabancıya yardım etme (yabancıya yardım) gibi yedi farklı yardım etme boyutundan oluşmaktadır. Bu boyutlarla ilgili betimsel veriler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 13: Yardım Yönelim Ölçeği Boyutları Betimsel Verileri

Boyutlar	X
1 Bulunan bir cüzdanı sahibine verme (basit yardım)	3,58
2 Mesai arkadaşının taşınmasına yardım etme (arkadaşa yardım)	3,73
3 İnsanlarla işbirliğine katılma (dayanışma)	3,47
4 Komşuyu arabayla markete götürme (komşuya yardım)	3,43
5 Hayır kurumuna yardım	3,89
6 Bekleme salonunda yanında başkaları da varken yardım isteyen birine yardım etme (belirsiz durumda yardım)	3,60
7 Adres soran bir yabancıya yardım etme (yabancıya yardım)	3,82
Genel	3,65

Tablo 13'te araştırmaya katılan öğrencilerin, “hayır kurumuna yardım” (X=3,89), “yabancıya yardım” (X=3,82), “arkadaşa yardım” (X=3,73) boyutlarına yüksek düzeylerde katılım gösterdiği, buna karşın “belirsiz durumda yardım” (X=3,60), “basit yardım” (X=3,58), “dayanışma” (X=3,47) ve “komşuya yardım” (X=3,43) boyutlarına ise ortalama değer (X=3,65) altında katılım gösterdikleri görülmektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin prososyal davranış gösterme eğilimlerinin “hayır kurumuna yardım”, “yabancıya yardım” ve “arkadaşa yardım” boyutlarında güçlü olduğu, “belirsiz durumda yardım”, “basit yardım”, “dayanışma” ve “komşuya yardım” boyutlarında ise zayıf olduğu söylenebilir. Sonuç olarak öğrencilerin sahip olduğu prososyal davranış gösterme eğilimi daha yoğun olarak “hayır kurumuna, yabancıya ve arkadaşaya yardıma” yöneliktir.

İnsanlar için cinsiyet sadece biyolojik bir özellik değil, aynı zamanda toplumsallaşmanın bir ürünüdür. Birey bu niteliğine göre cinsel rolünü benimseyip, yaşam boyu ona göre tutum ve davranışlarda bulunur. Cinsiyet, bireyin giyim kuşamından, duygularını ifade etmesine ve yaşam biçimine kadar pek çok alanda belirleyici rol oynamaktadır (Lupton, 2002: 158). Cinsiyetin insan davranışları üzerindeki etkisi, psikologlar ve sosyologlar tarafından kabul edilen ve araştırılan bir olgudur. Araştırmamızda da, böyle bir önkabulden hareketle, cinsiyet değişkeni bireylerin yardım etme davranışını gösterme

eğilimleri üzerinde herhangi bir farklılığa yol açmakta mıdır? sorusuna cevap aranmış ve imam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilim düzeyleri üzerinde cinsiyetin önemli bir değişken olduğu, bu kapsamda kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde prososyal davranış eğilimine sahip oldukları tespit edilmiştir. Eisenberg ve Mussen (1989: 51), yapılmış olan çalışmaların çoğunluğunda cinsiyet farklılıkları gözlemlendiği durumlarda kızların daha fazla prososyal davranış eğilimi gösterdiklerini belirtmektedir. Aktaş ve Güvenç (2006: 233-264), prososyal davranışların cinsiyete göre farklılaştığını, kızların erkeklere oranla istekleri yerine getirme (itaatkâr) ve yardımlarını açıklamama (gizli) eğiliminde olduğunu bulmuştur. Carlo ve Randall (2002: 31-44) da kız öğrencilerin erkeklere göre daha fazla prososyal davranış gösterme, empatik olma ve daha fazla bakış açısı sergileme eğiliminde olduklarını belirlemiştir. Türkiye’de ise üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, kız öğrencilerin muhtaçlara, akrabaya, arkadaşına ve yardım kuruluşlarına yardım etmeyi içeren yardım değerine, erkek öğrencilerden daha fazla önem attıkları bulgulanmıştır (Artan vd., 2005). Ayvalıoğlu (1987) tarafından yapılan bir araştırmada ise, erkeklerin kadınlara göre daha çok yardım etme eğiliminde oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Görüldüğü gibi konu ile ilgili araştırmalar ve bulgularımız, kadınların/kızların, erkeklere göre daha fazla prososyal davranışlar gösterme eğilimi içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu bu durum ise, karşılaştıkları toplumsal durumlar karşısında kadınların/kızların daha fazla empati kurmaya yatkın olmaları, kadınların ise geleneksel rollerinde üstlendikleri çocuk bakımı vb. durumların, onların davranışlarında duygusallığı ön plana çıkarmasıyla açıklanabilir. Bu kapsamda başkalarının düşünce ve duygularını anlama, kendilerini onların yerine koyabilme ve muhtaç birisinin halini anlayabilmeyi ifade eden empati ile cinsiyet ilişkisini inceleyen araştırmalar (Morris, 2005; Kanekar ve Merchant, 2001; Duru, 2002) kadınların erkeklere göre daha empatik olduklarını tespit etmiştir.

Araştırmada imam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilim düzeyleri üzerinde hafızlığın bir diğer önemli değişken olduğu, bu kapsamda hafız öğrencilerin, hafız olmayan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde prososyal davranış eğilimine sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırmada hafız olma, Kur’an ile daha fazla meşgul olmaları ile Kur’an’ın içinde barındırdığı değerleri hafız öğrencilerin daha yoğun olarak içselleştirdikleri ön kabulü sebebiyle bir değişken olarak düşünülmüştür. Hemen hemen tüm dinlerde, başkalarını anlama, başkalarının dertleriyle dertlenme öğütlenmektedir. Özellikle ilahi dinlerde “muhtaçlara yardım et”, “başkalarını sev” ve “kendine nasıl davranılmasını istersen başkalarına öyle davran” şeklinde öğretilere rastlamak mümkündür. Bu bağlamda din, “sevgi, adalet, merhamet, şefkat, yardımseverlik ve iyilik” gibi kavramlarla özdeşleşmiştir. Söz konusu bu hususlar, araştırmada hafız olan öğrencilerin daha güçlü şekilde prososyal davranış gösterme eğilimi içinde oldukları bulgusu destekler niteliktedir. Bu çerçevede hafız olan öğrencilerin, Kur’an’ın prososyal davranışları değerli kabul eden mesajını doğru şekilde anladıkları ve bu yönde güçlü davranışlar geliştirdikleri görülmektedir.

Prososyal davranışlar üzerinde etkili olması beklenen bir diğer değişken de eğitim durumudur. Nitekim prososyal davranışlar konusunda yapılan araştırmalarda, prososyal davranış gösterme eğilimi ile eğitim seviyesi arasında olumlu bir ilişki gözlenmiştir (bkz. Einolf, 2006). Araştırmamız, eğitim düzeyi homojen özellik gösteren lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirildiğinden, örneklemin eğitim durumu çalışmamız açısından bir değişken niteliğine sahip değildir. Ancak, öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim düzeyi, onların farklı tutum ve davranışlar geliştirmelerine etki edebilecek bir özelliğe sahip olması dolayısıyla, öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyi araştırmada bir değişken olarak alınmış ve sonrasında annenin eğitim seviyesi örneklemin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde bir farklılık oluşturmazken, babanın eğitim durumu, bu düzey üzerinde farklılaşma oluşturmuş ve öğrencilerin babalarının eğitim durumu arttıkça, prososyal davranış eğilimi düzeylerinin de yükseldiği görülmüştür. Bu çerçevede, yüksek eğitim düzeyinin, bireylerin prososyal davranışlar gösterme eğilimlerini güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Wilson ve Musick'e (1997) göre de yüksek eğitim seviyesi prososyal davranışı teşvik etmektedir ve yüksek eğitimli insanlar, düşük eğitimli insanlardan daha fazla prososyal davranış gösterme eğiliminde olabilmektedir. Bekkers ve

Graff (2005: 2) da yüksek eğitimli insanların daha fazla yardım etme davranışı sergilediklerini, gönüllü olarak kan verdiklerini, organ bağışladıklarını ve hayırseverlikle daha yoğun meşgul olduklarını aktarmaktadır. Bireylerin eğitim seviyelerindeki artışın, onların prososyal davranış gösterme eğilimlerini güçlendirmesi, bireylerin eğitim sürecinde sosyal değerleri öğrendikleri, yardım etme ve empatik eğilimler kazandıkları, özellikle yüksek öğretimde diğergamlığın, paylaşmanın ve sosyal değerlerin önemini daha fazla anladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Sosyo-ekonomik durum, bireylerin düşünce, tutum ve eğilimlerini etkileyen bir faktör olarak sosyal bilimlerde önemli bir değişken kabul edilir. Kişilerin sosyo-ekonomik durumlarını ortaya koyan en önemli öge ise elde ettikleri gelir düzeyidir. Bu kapsamda araştırmada imam hatip lisesi öğrencilerinin ailelerinin aylık ortalama gelirleri bir değişken olarak alınmış, söz konusu bu değişkenin örneklemin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı farklılaşma oluşturduğu, ailesinin aylık ortalama geliri 0-1000 TL arasında olan öğrencilerin prososyal davranış eğilimi düzeyinin, ailesinin aylık ortalama geliri 3001-4000 TL arasında olan öğrencilerin prososyal davranış eğilimi düzeyinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin sahip olduğu aylık ortalama gelir, öğrencilerin prososyal davranış gösterme eğilimini etkilemektedir ve düşük gelire sahip ailelerin çocukları, yüksek gelir sahibi ailelerin çocuklarına göre daha fazla prososyal davranış gösterme eğilimi içindedirler. Bu konuda Yıldız ve diğerlerinin (2012) çalışmasında da öğrencilerin ailelerinin harcama durumları, araştırma örnekleminin prososyal davranış sergileme düzeyleri üzerinde farklılaşma oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, konu ile ilgili olarak Ayten'in (2009) araştırmasında; temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan kişilerin yardım etme eğilimlerinin, rahat harcama yapanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bireylerin sosyo-ekonomik durumları, prososyal davranış gösterme eğilimlerini etkilemektedir ve yüksek gelire sahip bireyler, daha az yardım etme davranışı sergilemektedirler. Bu durum ise, sosyo-ekonomik durumu iyi olanların, durumları kötü olan bireyleri anlama, onlarla empati kurma noktasında problemler yaşadıkları anlamına gelmektedir.

Çocuk, dünyaya geldiği andan itibaren, aile içinde yaşamaya başlar. İlk sosyal etkileşim anne-baba ile başlar ve ardından aile çevresindeki diğer kişilerle devam eder. İnsanın içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlayabilmesi sağlıklı, mutlu ve başarılı bir hayat sürdürebilmesi açısından oldukça önemlidir (Çağdaş ve Seçer, 2002: 4). İnsanlardaki çeşitli ilgi ve tutumlar da bu sosyal gelişimin bir sonucudur (Binbaşıoğlu, 1990: 166). Çocukların uygun sosyal gelişim gösterebilmesinde aile ortamı ve bu ortam içinde bulunan bireyler önem arz etmektedir. Bu çerçevede kardeş sayısı, araştırmada bir değişken olarak alınmış ve sonrasında örneklemin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark yarattığı, öğrencilerin kardeş sayıları arttıkça, prososyal davranış eğilimi düzeylerinin de yükseldiği belirlenmiştir. Buradan hareketle, çok sayıda kardeş içerisinde büyüyen çocukların daha fazla yardımlaşma eğilimine sahip oldukları görülmektedir. Konu ile ilgili olarak literatüre bakıldığında, kalabalık ailede büyüme ve kardeşleri olma durumlarının çocuklarının sosyal gelişimini desteklediği ve böyle bir ortamda yetişen çocukların paylaşılan, yardımlaşan ve bencil olmayan bir karakter geliştirdiği ifade edilmektedir (Yavuzer, 1995; Senemoğlu, 1997; Palut, 2003; Çağdaş vd., 2002). Bu bağlamda araştırma örnekleminin de çok sayıda kardeşe sahip olma durumundan etkilendiğini ve kardeş sayısındaki artışın prososyal davranış gösterme eğilimini de güçlendirdiğini söylemek mümkündür.

Sonuçlar

İmam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimlerini incelemeyi amaçlayan bu araştırma sonunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. İmam hatip lisesi öğrencilerinin prososyal davranış eğilimi düzeyi 3,65'tir.
2. Kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde prososyal davranış gösterme eğilimine sahiptir.

3. Hafız öğrenciler, hafız olmayan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde prososyal davranış gösterme eğilimine sahiptir.

4. Babanın eğitim durumu, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir fark oluşturmuştur. Buna göre, öğrencilerin babalarının eğitim durumu arttıkça, prososyal davranış gösterme eğilimi düzeyleri de yükselmektedir.

5. Ailenin ortalama geliri, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı farklılaşma oluşturmuştur. Buna göre ailesinin aylık ortalama geliri 0-1000 TL arasında olan öğrencilerin prososyal davranış eğilimi düzeyi, ailesinin aylık ortalama geliri 3001-4000 TL arasında olan öğrencilere göre yüksektir.

6. Kardeş sayısı, araştırma örnekleminin prososyal davranış eğilimi düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılaşma oluşturmuştur. Buna göre, öğrencilerin kardeş sayıları arttıkça, prososyal davranış eğilimi düzeyleri de yükselmektedir.

7. Doğum yeri, öğrencilerin memleketlerinin bulunduğu coğrafi bölge, öğrencinin yaşamında en fazla zaman geçirdiği yer, annenin eğitim durumu ve babanın mesleği değişkenleri öğrencilerin prososyal davranış eğilimi düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, V., Güvenç, G. (2006). "Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan ve Olumlu Sosyal Davranışlar ile Yaş, İlişkisel Bağlam ve Kişiler-Arası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 233-264.
- ARTAN, İ., Börü, D., İslamoğlu, G., Yurtkoru, E. S., Sipahi, B., Ergun, S., Çalışkan, K. (2005). *Üniversite Gençliği Değerleri: Korkular ve Umutlar*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- AYTEN, A. (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BEKKERS, R., Graaf, N. D. (2005). "Field of Education and Prosocial Behavior", *Marktdag Sociologie*, June 2, Brussels.
- BİLGİN, N. (1988). *Sosyal Psikolojiye Giriş*, İzmir: D.E.Ü.E.F.Yay.
- BİNBAŞIOĞLU, C. (1990). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- CARLO, G., Randall, B. A. (2002). "The Development and Validation of a Multidimensional Measure of Prosocial Behavior", *Journal of Youth and Adolescence*, 31, s. 31-44.
- CARLO, G., Hausmann, A., Christiansen, S., Randall, B. R. (2003). "Sociocognitive and Behavioral Correlates of a Measure of Prosocial Tendencies for Adolescents", *Journal of Early Adolescence*, 23 (1), s. 107-134.
- ÇAĞDAŞ, A., Seçer, Şahin, Z. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yay.
- DURU E. (2002). *Öğretmen Adaylarında Kişi-Durum Yaklaşımı Bağlamında Yardım Etme Davranışı Eğilimi, Empati ve Düşünme Stilleri İlişkisi ve Bu Değişkenlerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- EINOLF, C. (2006). *The Roots of Altruism: A Gender and Life Course Perspective*, Doctorate Thesis, Virginia: University of Virginia.
- EISENBERG, N., Mussen, P. H. (1989). *The Roots of Prosocial Behavior in Children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EISENBERG, N., Miller, P. (1987). "Empathy and Prosocial Behavior", *Psychological Bulletin*, 101, s. 91-119.
- FREEDMAN, J., Sears, D., Carlsmith, J. (1976). *Social Psychology*, Prentice Hill.
- KARASAR, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- KANEKAR, S., Merchant, S. M. (2001). "Helping Norms in Relation to Religious Affiliation", *The Journal of Social Psychology*, 141 (5), s. 617-626.
- KÜMRÜ, A., Carlo, G., Edwards, C. P. (2004). "OSDların İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 19 (4), s. 109-125.
- LUPTON, D. (2002). *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MORRIS, B. R. (2005). *Empathic Adolescents: Associations with Religiosity and Spirituality*, Master Thesis, Virginia: University of Virginia.
- PALUT, B. (2003). "Sosyal Gelişim ve Arkadaşlık İlişkileri". *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, (Yay. Haz. Müzeyyen Sevinç). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- RUSHTON, J. P., Sorrentino M. R. (1981). *Altruism and Helping Behavior: Social, Personality and Developmental Perspectives*, New Jersey: Lawrence Ass. Publishers.
- SENEMOĞLU, N. (1997). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Ankara: Spot Matbaacılık.
- SPRECHER, S., Fehr, B. (2005). "Compassionate Love For Close Others And Humanity", *Journal of Social and Personal Relationships*, 22 (5), s. 629-51.
- TWENGE, J. M., Baumeister, R. F., Dewart, N. C., Ciarocco, N. J., Bartels, M. J. (2007). "Social Exclusion Decreases Prosocial Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, s. 56-66.
- URAL A., Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*, Ankara: Detay Yay.

- UZMEN, F. S. (2001). *Okulöncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Prososyal Davranışlarının Resimli Çocuk Kitapları İle Desteklenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- WILSON, O. (1975). *Sociobiology, The New Synthesis*, Cambridge: Harvard University Press.
- WILSON, J., Musick, M. (1997). "Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work", *American Sociological Review*, 62 (1), s. 694-713.
- YAVUZER, H. (1995). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YILDIZ, S., Taştan B. İ., Yıldırım, F. (2012). "Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (1), s. 215-233.